

**ONDERZOEKSRAPPORT II
LEVENSBESCHOUWING & WETENSCHAP
ONDERZOEK ONDER HOOGLERAREN 2013**

forumc

geloof
wetenschap
samenleving

SAMENVATTING

ForumC heeft het in 2011 uitgevoerde onderzoek naar levensbeschouwing onder hoogleraren in 2013 herhaald. Door middel van een enquête is gevraagd naar de levensbeschouwing van de hoogleraren en hun visie op theïsme en wetenschap. Het onderzoek is uitgevoerd onder alle hoogleraren in Nederland waarvan het e-mailadres bekend is. 22% van de hoogleraren heeft de enquête ingevuld. Uit dit onderzoek blijkt dat er volgens drie kwart van de hoogleraren geen sprake is van een conflict tussen geloof en wetenschap. Van de hoogleraren is 41% atheïst, 28% agnost, 17% theïst, 6% ietsist en 8% 'anders'. Albert Einstein wordt door de hoogleraren het meest genoemd als inspiratiebron, als het gaat over de relatie tussen geloof en wetenschap. Hij wordt gevolgd door Richard Dawkins en Baruch de Spinoza. Samen met Dawkins is Cees Dekker de enige nog levende voorbeeldfiguur in de top 10.

INLEIDING

ForumC is een forum voor geloof, wetenschap en samenleving. ForumC wil in gesprek met iedereen die daarvoor open staat het christelijk geloof verbinden met de vragen van onze samenleving, onze cultuur en ons eigen leven. De inzet van ForumC is bijdragen aan de dienstbaarheid en zichtbaarheid van christenen in samenleving, werk en wetenschap. ForumC onderscheidt zich van andere organisaties op het speelveld van bezinning en debat door een forum te zijn waar ideeën ontstaan die impact hebben binnen en buiten de christelijke kring. ForumC richt zich op grote vragen die in onze samenleving spelen en waar christelijk geloof, wetenschap en samenleving elkaar raken (www.forumc.nl).

In 2011 heeft ForumC een onderzoek uitgevoerd naar de levensbeschouwing van hoogleraren. Dit onderzoek is opgezet naar aanleiding van Amerikaans onderzoek waaruit blijkt dat de levensbeschouwing van wetenschappers sterk afwijkt ten opzichte van de levensbeschouwing van de doorsnee bevolking. De resultaten van het onderzoek van ForumC uit 2011 laten zien dat het verschil in levensbeschouwing van de doorsnee bevolking en wetenschappers (hoogleraren) ook in Nederland groot is. Vergelijkbaar met het Amerikaanse onderzoek is het percentage atheïsten onder hoogleraren groter dan het percentage atheïsten onder de doorsnee bevolking, respectievelijk 44% en 14%. Opvallend is ook het verschil in de percentages ietsisten. 36% van de doorsnee Nederlandse bevolking noemt

zichzelf ietsist, terwijl maar 5% van de hoogleraren zich onder deze vlag schaart. Ook het percentage theïsten onder hoogleraren is lager dan onder de doorsnee bevolking: 17 om 24%. ●

METHODE

Begrippen

De indeling van wetenschapsdisciplines is, net als in 2011, overgenomen van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW). Hierbij is, anders dan in 2011, onderscheid gemaakt tussen filosofie en theologie, omdat de verwachting is dat deze disciplines verschillende resultaten zullen opleveren in het onderzoek.

Om de verschillende levensbeschouwingen te kunnen peilen is gebruik gemaakt van de volgende categorieën: atheïsten (er bestaat geen God of hogere macht), agnosten (ik weet niet of er een God of hogere macht bestaat), ietsisten (er moet iets zijn als een hogere macht die het leven beheerst), theïsten (er is een God die zich met ieder mens persoonlijke bezig houdt) en anders. Deze indeling heeft ForumC bij het onderzoek in 2011 overgenomen uit het onderzoek van Bernts et al. (2007) om zo de levensbeschouwing van de hoogleraren te kunnen vergelijken met de levensbeschouwing van de gemiddelde Nederlander. Om de resultaten uit 2013 te kunnen vergelijken met het onderzoek uit 2011 is gekozen voor dezelfde indeling en omschrijving.

Om de relatie tussen wetenschap en theïsme aan te geven is gebruik gemaakt van de volgende keuzemogelijkheden: in conflict, met een bepaalde spanning, neutraal en in harmonie. Deze indeling is ook gebruikt in het eerdere onderzoek van ForumC (2011) en gebaseerd op het werk van Stenmark (2004).

Enquête

In het onderzoek is gebruik gemaakt van een online enquête. De enquête bestaat uit 22 vragen en is grotendeels gelijk aan de enquête die in 2011 is gebruikt voor het onderzoek van ForumC. Hierdoor kan dit onderzoek vergeleken worden met het onderzoek uit 2011. Om de drempel voor het invullen van de enquête laag te houden is opnieuw gekozen voor meerkeuzevragen.

In de enquête wordt allereerst naar een aantal demografische kenmerken gevraagd, namelijk geboortjaar, geslacht, aanstelling, wetenschapsgebied en

levensbeschouwing. Daarna wordt gevraagd naar de wijze waarop de respondent aankijkt tegen andere levensbeschouwingen. Specifiek wordt gevraagd naar de mate waarin de respondent theïsme en wetenschap samen ziet gaan. Ook wordt gevraagd of de respondent bekend is met ForumC en of de activiteiten van ForumC een bijdrage leveren aan het debat over geloof en wetenschap. Zie bijlage 5 voor de complete vragenlijst.

Participanten

De enquête is verstuurd naar alle hoogleraren in Nederland waarvan een e-mailadres bekend is. In 2011 zijn van elke universiteit in Nederland de namen en e-mailadressen van daar aangestelde hoogleraren verzameld. Deze lijst is voor dit onderzoek aangevuld met de nieuwe leden van de KNAW. Op die manier is een lijst van 5926 hoogleraren samengesteld. Via het programma *SurveyMonkey* is de vragenlijst online verstuurd. Na filtering van onjuiste e-mailadressen bleef een aantal van 5915 hoogleraren over die daadwerkelijk de uitnodiging om de enquête in te vullen hebben ontvangen. Na anderhalve week is er aan de hoogleraren die de enquête nog niet hadden ingevuld een herinneringsmail verstuurd. De resultaten zijn anoniem behandeld; hiervan zijn de respondenten ook op de hoogte gebracht voor zij aan de enquête begonnen. ●

RESULTATEN

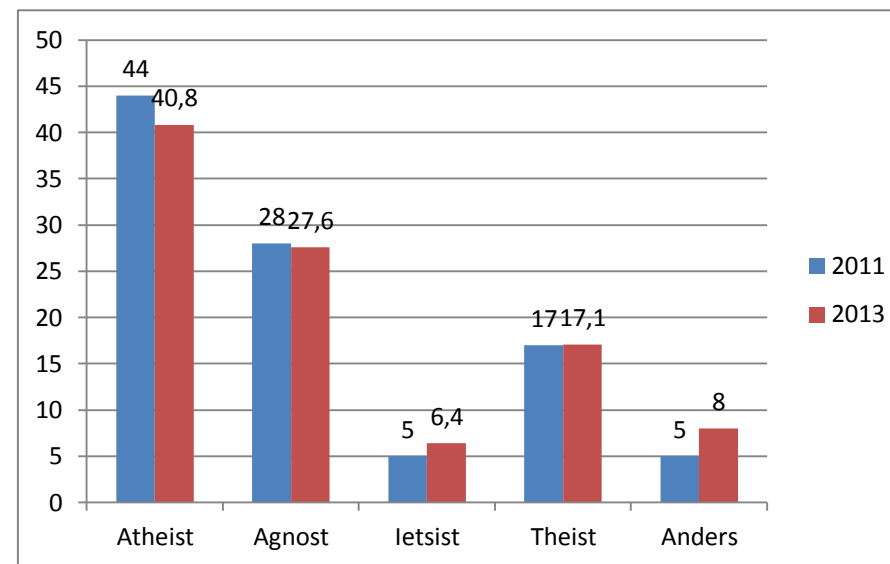
Algemene omschrijving respondenten

In totaal hebben 1285 hoogleraren de online enquête van 2013 ingevuld. Dit is 22% van de benaderde hoogleraren. 19% van de respondenten geeft aan ook de online enquête uit 2011 te hebben ingevuld, 48% geeft aan de enquête uit 2011 niet te hebben ingevuld.

Van de respondenten is 87% man en 13% vrouw. De man- vrouw verdeling onder hoogleraren in Nederland is 85% man en 15% vrouw (Gerritsen, Sanden, Verdonk en Visser, 2012). 90% van de respondenten is in Nederland geboren. De gemiddelde leeftijd is 56 jaar, de leeftijd varieert van 34 tot 76 jaar oud. 82% van de respondenten is hoogleraar en 18% heeft een aanstelling als bijzonder hoogleraar (deze cijfers corresponderen met het totaal aantal hoogleraren en bijzonder hoogleraren in Nederland). De grote meerderheid van de respondenten is geen lid van de KNAW (91%).

De meeste respondenten komen uit de gedrags- en maatschappijwetenschappen (26%) en geneeskunde (19%) (zie bijlage 1 voor de percentages per wetenschapsdiscipline). In figuur 1 wordt de levensbeschouwing van de respondenten in 2011 en 2013 weergegeven. De meerderheid van de respondenten noemt zichzelf een atheïst (41%). Van de respondenten die zich ietsist noemt is 4% Boeddhist. Van de theïsten is 55% protestant, 42% rooms-katholiek, 0.9% Jood en 0.5% Moslim. 2% van de theïsten vindt geen van deze categorieën van toepassing op zichzelf. De respondenten zijn grotendeels sterk (33%) tot zeer sterk (47%) overtuigd van hun eigen levensbeschouwing.

De resultaten komen in grote mate overeen met de resultaten van het onderzoek uit 2011. De verdeling van mannen en vrouwen, hoogleraren en bijzonder hoogleraren, leeftijd en lidmaatschap van de KNAW komen overeen. Ook de verdeling over de wetenschapsdisciplines komt overeen met de resultaten uit 2011. In 2011 gaven iets meer respondenten aan atheïst te zijn (44%, in 2013 is dat 40%) en gaven iets minder respondenten aan dat geen van de 4 levensbeschouwingen op hen van toepassing was (5%, in 2013 is dat 8%).

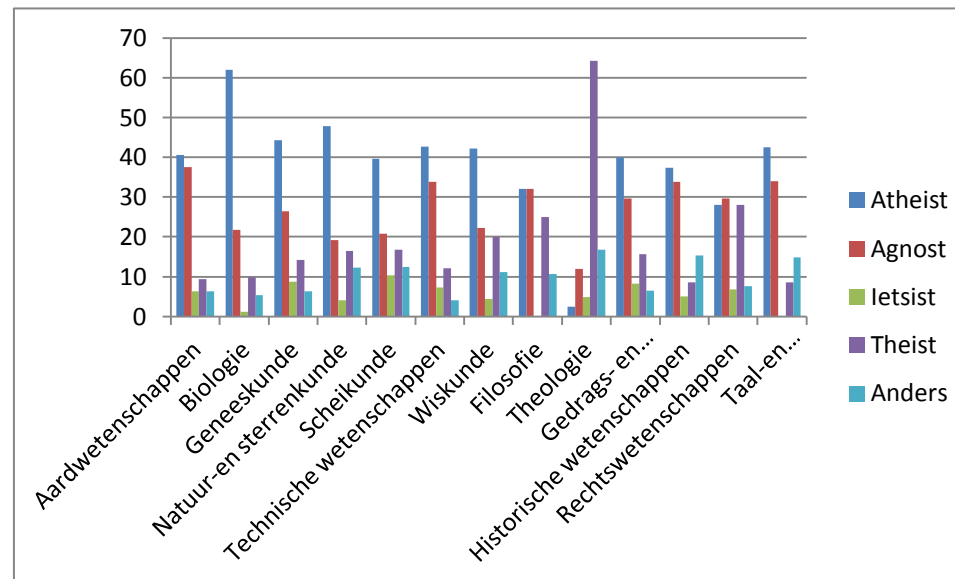

Figuur 1 Levensbeschouwing hoogleraren 2011 en 2013

Levensbeschouwing per wetenschappelijke discipline

Per vakgebied is gekeken hoe de levensbeschouwingen verdeeld zijn. In figuur 2 is de levensbeschouwing per wetenschappelijke discipline aangegeven. In bijna alle wetenschappelijke disciplines is de meerderheid atheïst. Alleen binnen de rechtswetenschappen en theologie zijn respectievelijk meer agnosten en theïsten dan atheïsten. Binnen de filosofie zijn er evenveel atheïsten als agnosten. Ietsisten vormen binnen alle disciplines een kleine minderheid. Het hoogste percentage atheïsten is te vinden binnen de wetenschappelijke discipline biologie (62%), het hoogste percentage agnosten binnen de aardwetenschappen (38%), het hoogste percentage ietsisten binnen de scheikunde (10%) en het hoogste percentage theïsten binnen de theologie (64%).

Over het algemeen komen de resultaten overeen met de resultaten uit 2011. Binnen een aantal wetenschapsdisciplines zijn in 2013 minder atheïsten dan in 2011. Dit is het geval bij de aardwetenschappen, taal- en literatuurwetenschappen en gedrags- en maatschappijwetenschappen. In 2011 was 60% van de aardwetenschappers, 50% van de taal- en literatuurwetenschappers en 46% van de gedrags- en maatschappijwetenschappers atheïst. In 2013 is dit respectievelijk 41%, 43% en 40%. Verder valt op dat er binnen de scheikunde in 2013 meer ietsisten zijn (10% in 2013, 1,5% in 2011) en dat er onder de historische wetenschappers minder theïsten zijn (9% in 2013, 15% in 2011).

Figuur 2 Levensbeschouwing per wetenschapsdiscipline 2013

Sympathie voor (andere) levensbeschouwingen

De respondenten is gevraagd in hoeverre zij sympathie hebben voor acht levensbeschouwingen: het atheïsme, het agnosticisme, het ietsisme, het christendom, het jodendom, de islam, het hindoeïsme en het boeddhisme. In bijlage 2 tabel 1 is de sympathie voor de verschillende levensbeschouwingen weergegeven.

De eigen levensbeschouwing kan op de meeste sympathie rekenen. De meeste sympathie is er voor het atheïsme en agnosticisme (respectievelijk 56 en 57 %). Dit kan verklaard worden door het feit dat het merendeel van de respondenten zelf atheïst of agnost is. Daarnaast worden ook het christendom, boeddhisme en jodendom met enige tot veel sympathie benaderd (respectievelijk 47, 42 en 37%). De islam en het ietsisme kunnen op de minste sympathie rekenen, slechts 18% van de respondenten kan enige tot veel sympathie opbrengen voor de islam en 25% voor het ietsisme. Wanneer per wetenschappelijke discipline gekeken wordt naar de mate van sympathie voor de verschillende levensbeschouwingen, blijkt er weinig verschil te zijn tussen de verschillende disciplines. Wel valt op dat er binnen de filosofie relatief veel respondenten zijn die aangeven geen sympathie te hebben voor het ietsisme (52%). Ook valt op dat er binnen de theologie meer respondenten zijn die

weinig tot geen sympathie hebben voor het atheïsme (57%) en in zeer hoge mate sympathie hebben voor het christendom (66%).

Wanneer deze resultaten vergeleken worden met de resultaten uit 2011 (zie bijlage 2 tabel 2) blijkt dat de respondenten in 2011 gemiddeld iets meer sympathie hadden voor alle levensbeschouwingen, behalve voor het christendom (44% in 2011 en 47% in 2013) en het jodendom (36% in 2011 en 37% in 2013). Deze verschillen zijn niet significant.

Theïsme en samenleving

De respondenten kregen acht stellingen voorgelegd rondom het thema theïsme en samenleving:

Stelling 1: Theïsme beschermt de moraal

Stelling 2: Theïsme geeft positieve bijdragen aan ethische discussies

Stelling 3: Theïsme belemmert het maatschappelijk debat

Stelling 4: Theïsme brengt mensen samen

Stelling 5: Theïsme geeft betekenis aan het leven

Stelling 6: Theïsme heeft een negatieve invloed op de politiek

Stelling 7: Theïsme biedt inzicht in wetenschappelijk onbeantwoorde vraagstukken

Stelling 8: Theïstische argumenten behoren niet thuis in het publieke domein

In bijlage 3 tabel 1 worden de antwoorden weergegeven. Uit deze antwoorden blijkt dat een meerderheid (47 tot 48%) van de respondenten vindt dat theïsme meerwaarde heeft (namelijk dat het de moraal beschermt, mensen samen brengt en betekenis geeft aan het leven), maar dat 39 tot 40% vindt dat theïsme geen positieve bijdrage levert aan ethische discussies en een negatieve invloed heeft op de politiek. De meningen zijn verdeeld over het feit of theïsme thuis hoort in het publieke domein en of theïsme het maatschappelijk debat belemmert. Wel is de meerderheid (79%) het erover eens dat theïsme geen inzicht biedt in wetenschappelijk onbeantwoorde vraagstukken.

Wanneer de resultaten van 2013 met die van 2011 vergeleken worden blijkt er een significant verschil te zijn ($p < .001$). De respondenten waren het in 2011 vaker eens met de stellingen dan in 2013, waar de respondenten vaker 'neutraal' hebben ingevuld.

Theïsme en wetenschap

Met behulp van een viertal stellingen is gepeild naar de mening van hoogleraren ten aanzien van theïstische hypothesen en argumenten binnen de wetenschap. De meerderheid van de respondenten (69-84%) vindt dat er weinig tot geen ruimte mag zijn voor theïstische argumenten, hypothesen, visie op de oorsprong van het heelal en het leven en visie op de menselijke natuur (zie bijlage 4 tabel 1). In bijlage 4 tabel 4 is onderscheid gemaakt tussen de verschillende levensbeschouwingen. De atheïstische respondenten bieden de minste ruimte aan theïstische argumenten, hypothesen, visie op de oorsprong van het heelal en het leven en visie op de menselijke natuur (76-90%). Agnosten en ietsisten beantwoorden deze stellingen vaker dan atheïsten met 'neutraal'. Ook veel theïsten vinden dat er weinig tot geen ruimte mag zijn voor theïstische argumenten, hypothesen en visie op de oorsprong van het heelal en het leven (43-60%). Een uitzondering daarbij vormt de stelling over een theïstische visie op de menselijke natuur: 50% van de theïstische respondenten vindt dat hier enige tot veel ruimte voor mag zijn, terwijl 24% vindt dat er weinig tot geen ruimte voor mag zijn. Wanneer deze resultaten vergeleken worden met de resultaten uit 2011 blijkt dat de respondenten in 2011 gemiddeld iets meer ruimte gaven aan theïstische argumenten, hypothesen, en visie op de oorsprong van het heelal en het leven en op de menselijke natuur.

De respondenten is gevraagd aan te geven hoe zij de relatie tussen wetenschap en theïsme ervaren. Hierbij konden zij aangeven of ze de relatie tussen theïsme en wetenschap als een conflict ervaren, met een bepaalde spanning, neutraal of in harmonie. 24% van de respondenten ziet de relatie tussen theïsme en wetenschap als een conflict, 37% als met een bepaalde spanning en 28% van de respondenten ziet de relatie als neutraal. 11% van de respondenten vindt dat theïsme en wetenschap met elkaar in harmonie zijn. In bijlage 4 tabel 2 zijn de ervaringen weergegeven per levensbeschouwing. Het merendeel van de atheïsten ziet de relatie tussen wetenschap en theïsme als een conflict (44%), het merendeel van de agnosten ziet de relatie tussen wetenschap en theïsme als met een bepaalde spanning. Ietsisten staan voor een groot deel (40%) neutraal tegenover de relatie tussen wetenschap en theïsme. Onder de theïsten zelf heerst enige verdeeldheid met betrekking tot deze relatie: 30% ziet de relatie tussen wetenschap en theïsme als met een bepaalde spanning, 31% als neutraal en 38% ziet wetenschap en theïsme in harmonie samengaan. In bijlage 4 tabel 3 zijn de ervaringen weergegeven per wetenschapsgebied. Allereerst valt op dat er binnen de disciplines technische

wetenschappen en rechtswetenschappen relatief weinig respondenten zijn die de relatie tussen wetenschap en theïsme als een conflict zien (17 en 18%). Daarnaast scoren beide disciplines relatief hoog op 'als neutraal' (36 en 32%). Binnen de aardwetenschappen, scheikunde, technische wetenschappen en wiskunde zien de respondenten de relatie tussen theïsme en wetenschap relatief vaak als 'in harmonie' (14, 22, 13 en 18%). De wetenschappelijke discipline theologie heeft een sterk afwijkende score: relatief weinig respondenten zien de relatie tussen theïsme en wetenschap als een conflict (2%), relatief veel als met een bepaalde spanning (56%), relatief weinig als neutraal (17%) en relatief veel respondenten vinden dat wetenschap en theïsme in harmonie zijn met elkaar (24%).

Wanneer deze resultaten vergeleken worden met de cijfers uit 2011 blijkt er vooral een verschil te zijn wat betreft de antwoorden van de theïstische en ietsistische respondenten. De respondenten met een theïstische levensbeschouwing ervaren de relatie tussen wetenschap en theïsme in 2013 meer in harmonie dan in 2011 (respectievelijk 38 en 29%). Door de respondenten die zichzelf beschouwen als ietsist wordt de relatie tussen wetenschap en theïsme in 2013 meer als neutraal gezien dan in 2011 (respectievelijk 41 en 30%) en minder als in conflict (13% in 2011 en 0% in 2013).

Bekendheid en invloed van ForumC

Aan de respondenten is gevraagd of zij bekend zijn met (de activiteiten van) ForumC. Hieruit blijkt dat 13% van de respondenten bekend is met ForumC. Wanneer gekeken wordt naar levensbeschouwing is 8% van de atheïsten, 7% van de agnosten, 11% van de ietsisten, 37% van de theïsten en 13% van de respondenten met een andere levensbeschouwing bekend met ForumC. Aan deze respondenten is gevraagd in welke mate ForumC invloed heeft gehad op het debat over geloof en wetenschap (variërend van 'geen' tot 'in zeer hoge mate'). Volgens 48% heeft ForumC in redelijke mate invloed gehad op het debat over geloof en wetenschap en volgens 23% heeft ForumC in hoge mate invloed gehad op het debat over geloof en wetenschap.

Daarnaast is deze respondenten ook gevraagd welke invloed ForumC heeft gehad op de visie van de respondent zelf op de relatie tussen geloof en wetenschap. De meerderheid (82%) van de respondenten geeft aan dat ForumC geen invloed heeft gehad op de eigen visie. Geen enkele respondent ziet de relatie tussen geloof

en wetenschap door ForumC meer als een conflict. 11% van de respondenten ziet door ForumC de relatie tussen geloof en wetenschap meer als in harmonie.

Voorbeeldfiguren

Aan alle respondenten is gevraagd om maximaal 3 figuren te noemen die voor hen een voorbeeld zijn als het gaat om de relatie tussen geloof en wetenschap. Hieronder is een top-10 samengesteld van meest voorkomende voorbeeldfiguren.

1. Albert Einstein (80 keer genoemd)
2. Richard Dawkins (72 keer genoemd)
3. Baruch de Spinoza (60 keer genoemd)
4. Charles Darwin (52 keer genoemd)
5. Galileo Galilei (37 keer genoemd)
6. Desiderius Erasmus (29 keer genoemd)
7. Blaise Pascal (29 keer genoemd)
8. Cees Dekker (25 keer genoemd)
9. Isaac Newton (24 keer genoemd)
10. Bertrand Russell (18 keer genoemd)

Richard Dawkins en Cees Dekker zijn de enige in leven zijnde voorbeeldfiguren die in de top 10 voorkomen.

Naast deze bekende voorbeeldfiguren noemt een aantal respondenten familieleden, docenten en collega's. Een aantal voorbeelden:

"Mijn biologieleerleraar op mijn katholieke middelbare school die uitlegde dat het scheppingsverhaal en de evolutietheorie naast elkaar kunnen bestaan in verschillende domeinen van het maatschappelijk spectrum"

"Mijn mentor promotieonderzoek was gelovig, maar heeft dit verder niet opgedrongen"

"Een collega die Boeddhist was". ●

CONCLUSIE

Net zoals in 2011 is er ook in 2013 een groot verschil tussen de levensbeschouwing van hoogleraren in Nederland en de doorsnee Nederlandse bevolking. Een meerderheid van de hoogleraren (41%) beschouwt zichzelf als atheïst, 28% beschouwt zichzelf als agnost, 6% als ietsist, 17% als theïst en 8% beschouwt

zichzelf als anders dan voorgaande categorieën. Gelet op de verschillende wetenschapsdisciplines blijkt in bijna alle wetenschapsdisciplines de meerderheid een atheïstische levensbeschouwing te hebben; het hoogste percentage (60%) is te vinden binnen de wetenschapsdiscipline biologie. Net zoals in 2011 hebben de hoogleraren de meeste sympathie voor het atheïsme en agnosticisme (56 en 57%). Ook de theïstische levensbeschouwingen krijgen enige tot veel sympathie (37-47%), uitgezonderd de islam (18% enige tot veel sympathie). Ook het ietsisme kan op minder sympathie rekenen (25% enige tot veel sympathie).

Een meerderheid (47-49%) van de respondenten vindt dat het theïsme meerwaarde heeft (namelijk dat het de moraal beschermt, mensen samen brengt en betekenis geeft aan het leven). De meningen zijn verdeeld over het feit of het theïsme thuis hoort in het publieke domein en over de vraag of theïsme het maatschappelijk debat belemmert. Wel is de meerderheid (79%) het erover eens dat theïsme geen inzicht biedt in wetenschappelijk onbeantwoorde vraagstukken. Dit laatste wordt ondersteund met het resultaat dat 69-84% van de respondenten vindt dat er weinig tot geen ruimte mag zijn voor theïstische argumenten en hypothesen en dat er weinig tot geen ruimte mag zijn voor een theïstische visie op de oorsprong van het heelal en het leven en op de menselijke natuur.

De relatie tussen wetenschap en theïsme wordt door de meeste respondenten ervaren als met een bepaalde spanning (37%), door 28% als neutraal, door 24% als een conflict en door 11% als in harmonie. Opvallend is de verdeeldheid over dit onderwerp onder de theïsten: 30% ervaart wetenschap en theïsme met een bepaalde spanning, 31% als neutraal en 38% ziet wetenschap en theïsme in harmonie samengaan. In 2013 ervaren meer theïstische respondenten de relatie tussen wetenschap en theïsme als in harmonie dan in 2011. Ietsisten ervaren de relatie in 2013 minder als een conflict en meer als neutraal dan in 2011.

13% van de respondenten was voor het invullen van de enquête al bekend met ForumC. 48% van deze respondenten geeft aan dat zij vinden dat ForumC in

redelijke mate invloed heeft gehad op het debat over geloof en wetenschap en 23% procent vindt dat ForumC in hoge mate invloed heeft gehad op het debat over geloof en wetenschap. Daarentegen geeft 82% aan dat ForumC geen invloed heeft gehad op de eigen visie op de relatie tussen geloof en wetenschap. 11% van de respondenten ervaart de relatie tussen geloof en wetenschap meer als in harmonie, door ForumC.

DISCUSSIE

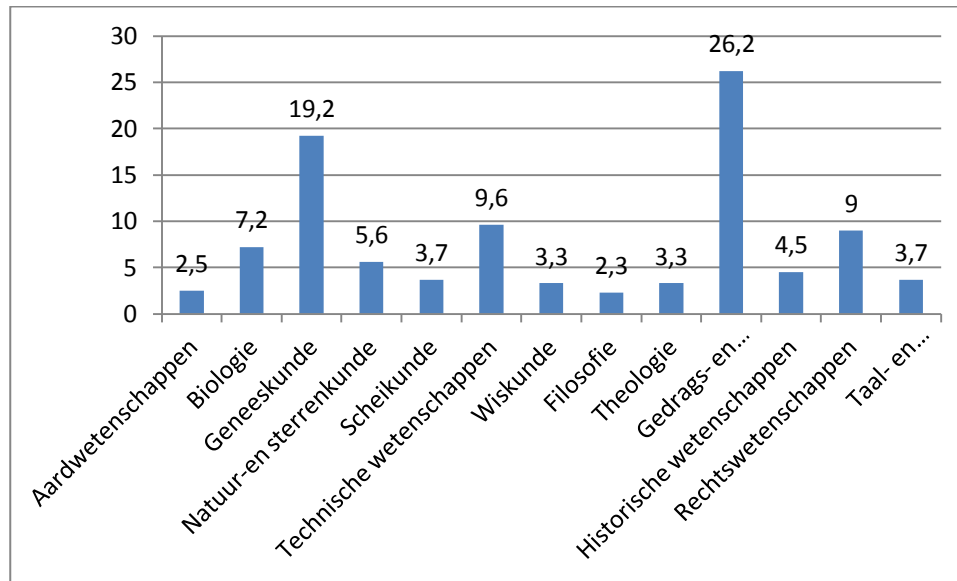
In de e-mailuitnodiging staat vermeld dat het onderzoek uitgevoerd wordt door ForumC. Dit kan een bias veroorzaken. Het is mogelijk dat hoogleraren die ForumC kennen eerder geneigd zullen zijn tot het invullen van deze enquête. Daarnaast is het ook waarschijnlijk dat hoogleraren de enquête juist niet invullen omdat ForumC voor hen onbekend is. Ook is het mogelijk dat hoogleraren de enquête niet zullen invullen omdat ForumC een christelijke organisatie is en zij niet mee willen werken aan een onderzoek waarbij de onderzoeker niet onafhankelijk is. In de e-mailuitnodiging staat ook aangegeven dat de enquête over de levensbeschouwing van de hoogleraren gaat. Dit kan van invloed zijn op de keuze van de hoogleraar om al dan niet mee te doen aan de enquête. Hoogleraren die zelf het gevoel hebben in de minderheid te zijn als het gaat om hun levensbeschouwing, of levensbeschouwing een belangrijk thema vinden, zullen eerder geneigd kunnen zijn de enquête in te vullen dan hoogleraren die daar anders in staan. De demografische gegevens van de respondenten komen wel overeen met het landelijk gemiddelde (zoals man-vrouw verhouding, hoogleraar- bijzonder hoogleraar verhouding en leeftijd), wat de representativiteit weer verhoogd. Daarbij kan een respons van 22% op een populatie van 6000 hoogleraren als betrouwbaar gezien worden. ●

LITERATUUR

- Bernts, T., Dekker, G. & Hart, de, J. (2007). *God in Nederland 1996-2006*. Utrecht: Ten Have.
- Gerritsen, M., Sanden, van der, J., Verdonk, T. & Visser, A. (2012). *Monitor vrouwelijke hoogleraren 2012*.
- Stenmark, M. (2004). *How to relate science and religion: a multidimensional model*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing Company, 254-256.
- ForumC (2011). *Levensbeschouwing & wetenschap, een inventarisatie onder Nederlandse hoogleraren*.

Bijlage 1: wetenschapsdisciplines

Tabel1 Verdeling wetenschappers over wetenschapsdisciplines in percentage

Bijlage 2: Sympathie voor levensbeschouwingen

Levensbeschouwing	Algemeen		Atheïsten		Agnosten		Ietsisten		Theïsten		Anders	
	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013
Het atheïsme	3,62	3,52	4,47	4,37	3,4	3,36	2,79	2,64	2,29	2,33	2,85	2,93
het agnosticisme	3,64	3,53	3,65	3,41	4,31	4,33	3,29	3,26	2,74	2,73	3,45	3,32
het ietsisme	2,72	2,63	2,44	2,26	2,98	2,9	3,95	4,14	2,69	2,53	2,89	2,57
het christendom	3,31	3,33	2,73	2,68	3,28	3,31	3,48	3,93	4,56	4,56	3,65	3,63
het jodendom	3,09	3,07	2,67	2,6	3,07	3,03	3,13	3,4	4,01	4,02	3,35	3,32
de islam	2,66	2,58	2,45	2,34	2,68	2,59	2,7	2,84	3,08	2,95	2,87	2,75
het hindoeïsme	2,93	2,84	2,75	2,64	3,03	2,95	3,42	3,24	3,07	2,94	3,18	2,9
het boeddhisme	3,31	3,19	3,18	3	3,41	3,35	4,05	3,76	3,29	3,13	3,56	3,32

Tabel 1 De mate van sympathie voor de verschillende levensbeschouwing 2011 en 2013

	Geen sympathie		Weinig sympathie		Neutraal		Enige sympathie		Veel sympathie	
	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013
Het atheïsme	9,30%	11,7%	10,6%	10,3%	19,9%	21,6%	29,4%	27,2%	30,8%	29,1%
het agnosticisme	5%	8,1%	9,2%	8,3%	24,1%	26,3%	39,6%	37,0%	22,0%	20,3%
het ietsisme	18,7%	23,8%	22,9%	19,4%	31,9%	31,9%	21,1%	20,0%	5,4%	4,8%
het christendom	6,7%	8,8%	16,6%	13,3%	32,3%	31,1%	27,8%	29,8%	16,5%	17,0%
het jodendom	8%	10,7%	20,0%	16,7%	36,1%	35,2%	27,3%	29,9%	8,6%	7,5%
de islam	14,9%	19,2%	26,8%	25,5%	38,9%	36,8%	16,3%	15,5%	3,2%	3,0%
het hindoeïsme	8,9%	13,6%	21,0%	18,2%	42,5%	42,5%	23,1%	22,6%	4,5%	3,2%
het boeddhisme	5,4%	8,8%	11,9%	12,6%	38,3%	36,6%	34,5%	34,3%	9,8%	7,6%

Tabel 2 De mate van sympathie voor de verschillende levensbeschouwingen in 2011 en 2013

Bijlage 3: Maatschappij en theïsme

	Volledig oneens		Oneens		Neutraal		Enigszins eens		Volledig eens	
	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013
Theïsme beschermt moraal	21,00%	25,00%	13,80%	17,60%	19,70%	28,60%	37,20%	23,60%	8,30%	5,20%
Theïsme geeft positieve bijdragen aan ethische discussies	17,90%	20,40%	15,50%	19,30%	27,40%	28,20%	29,80%	26,10%	9,40%	6,00%
Theïsme belemmert het maatschappelijk debat	14,30%	12,40%	18,40%	24,50%	21,30%	27,20%	33,20%	23,90%	12,80%	12,00%
Theïsme brengt mensen samen	7,90%	8,00%	10,20%	10,10%	26,60%	35,30%	45,20%	39,00%	10,10%	7,60%
Theïsme geeft betekenis aan het leven	12,60%	14,00%	10,10%	11,10%	22,30%	27,00%	38,20%	34,70%	16,80%	13,20%
Theïsme heeft een negatieve invloed op de politiek	12,40%	12,30%	15,50%	20,80%	23,90%	28,40%	28,80%	22,70%	19,40%	15,90%
Theïsme biedt inzicht in wetenschappelijk onbeantwoorde vraagstukken	67,20%	61,20%	13,30%	18,10%	11,80%	13,70%	5,10%	4,70%	2,70%	2,30%
Theïstische argumenten behoren niet thuis in het publieke domein	14,70%	14,90%	19,50%	22,30%	22,60%	23,40%	17,80%	15,40%	25,40%	24,00%

Tabel 1 Stellingen ten aanzien van levensovertuiging en samenleving

Bijlage 4: Wetenschap en theïsme

	Geen enkele ruimte		Weinig ruimte		Neutraal		Enige ruimte		Volledige ruimte	
	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013
Theïstische argumenten	53,3%	71,0%	22,1%	13,8%	11,5%	9,8%	7,7%	4,7%	5,5%	1,2%
Theïstisch gebaseerde hypothesen	46,1%	59,6%	22,6%	16,4%	13,9%	15,3%	9,7%	7,1%	7,7%	1,6%
Een theïstische visie op de oorsprong van het heelal en het leven	53,3%	67,5%	20,3%	14,0%	13,3%	10,9%	6,8%	5,5%	6,3%	2,2%
Een theïstische visie op de menselijke natuur	41,8%	53,8%	21,5%	15,7%	16,2%	16,6%	12,4%	10,6%	8,1%	3,4%

Tabel 1 Stellingen ten aanzien van levensovertuiging en wetenschap 2011 en 2013

	Algemeen		Atheïsten		Agnosten		Ietsisten		Theïsten		Anders	
	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013
Als een conflict	26,10%	24,10%	43,10%	43,80%	20,30%	17,10%	13,00%	0,00%	0,30%	0,90%	15,50%	16,80%
Met een bepaalde spanning	38,30%	37,30%	33,50%	34,00%	48%	48%	39,00%	38,20%	35,60%	30,60%	33,80%	32,60%
Als neutraal	27,60%	28,00%	22,40%	21,20%	29,80%	31,50%	29,90%	40,80%	34,80%	31,00%	33,80%	34,70%
In harmonie	8,00%	10,60%	1,10%	1,00%	1,80%	3,60%	18,20%	21,10%	29,40%	37,50%	16,90%	15,80%

Tabel 2 Ervaring relatie wetenschap en theïsme per levensovertuiging 2011 en 2013

	Als een conflict	Met een bepaalde spanning	Als neutraal	In harmonie
Aardwetenschappen	31,00%	34,50%	20,70%	13,80%
Biologie	29,90%	37,90%	26,40%	5,70%
Geneeskunde	22,70%	34,30%	34,80%	8,20%
Natuur-en sterrenkunde	23,20%	36,20%	31,90%	8,70%
Scheikunde	32,60%	26,10%	19,60%	21,70%
Technische wetenschappen	17,40%	33,00%	36,50%	13,00%
Wiskunde	25,00%	32,50%	25,00%	17,50%
Filosofie	26,90%	57,70%	7,70%	7,70%
Theologie	2,40%	56,10%	17,10%	24,40%
Gedrags- en maatschappijwetenschappen	26,70%	35,50%	28,00%	9,70%
Historische wetenschappen	32,10%	50,00%	10,70%	7,10%
Rechtswetenschappen	17,70%	40,70%	31,90%	9,70%
Taal- en literatuurwetenschappen	29,80%	40,40%	19,10%	10,60%

Tabel 3: Ervaring relatie wetenschap en theïsme per wetenschapsdiscipline 2013

		Geen enkele ruimte		Weinig ruimte		Neutraal		Enige ruimte		Volledige ruimte	
Levensbeschouwing		2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013
Atheïsten	Theïstische argumenten	71,2	89,7	17,4	6,9	6,3	3	3	0,4	2	0
	Theïstisch gebaseerde hypothesen	61,3	76,8	19,8	11,9	8,9	8,9	4,9	1,8	5,1	0,6
	Een theïstische visie op de oorsprong van het heelal en het leven	71,9	87,9	17,9	8,9	6,4	3	1,6	0	2,1	0,2
	Een theïstische visie op de menselijke natuur	60,1	75,8	21,6	13,7	10,8	8,1	4,9	2,2	2,6	0,2
Agnosten	Theïstische argumenten	49,4	70,7	28,9	17	12,3	9	6,4	3	2,9	0,3
	Theïstisch gebaseerde hypothesen	40,4	56,1	27,2	20,9	16,9	17,3	9,7	5,1	5,7	0,6
	Een theïstische visie op de oorsprong	49,6	69,9	24,4	16,4	15,8	10,4	6,3	3,3	3,9	0

van het heelal en het leven											
Een theïstische visie op de menselijke natuur											
		36,6	54	28,9	20	19,7	18,8	10,1	6,9	4,8	0,3
		Geen enkele ruimte		Weinig ruimte		Neutraal		Enige ruimte		Volledige ruimte	
Levensbeschouwing		2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013
Ietsisten	Theïstische argumenten	35,1	50	32,5	23,7	14,3	21,1	14,3	5,3	3,9	0
	Theïstisch gebaseerde hypothesen	36,4	48,7	31,2	19,7	11,7	26,3	16,9	5,3	3,9	0
	Een theïstische visie op de oorsprong van het heelal en het leven	36,4	52,6	27,3	22,4	19,5	21,1	14,3	3,9	2,6	0
	Een theïstische visie op de menselijke natuur	27,3	34,2	18,2	26,3	22,1	28,9	26	10,5	6,5	0

		Geen enkele ruimte		Weinig ruimte		Neutraal		Enige ruimte		Volledige ruimte	
Levensbeschouwing		2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013	2011	2013
Theïsten	Theïstische argumenten	23,1	37	21,5	22,7	20,4	19	17,7	16,2	17,2	5,1
	Theïstisch gebaseerde hypothesen	23,4	29,6	19,9	20,4	20,7	23,1	18,3	21,3	17,7	5,6
	Een theïstische visie op de oorsprong van het heelal en het leven	21,5	24,1	18	19	23,1	24,5	16,9	20,8	20,4	11,6
	Een theïstische visie op de menselijke natuur	11,6	12,5	12,9	11,1	20,2	25,5	28,8	33,8	26,6	17,1
Anders	Theïstische argumenten	43,7	66,3	18,3	10,5	18,3	13,7	12,7	6,3	7	3,2
	Theïstisch gebaseerde hypothesen	35,2	57,9	25,4	12,6	18,3	15,8	51,5	11,6	5,6	2,1
	Een theïstische visie op de	42,3	62,1	22,5	13,7	18,3	14,7	11,3	8,4	5,6	1,1

oorsprong van het heelal en het leven												
Een theïstische visie op de menselijke natuur	36,6	45,3	11,3	12,6	26,8	23,2	19,7	15,8	5,6	3,2		

Tabel 4 Stellingen ten aanzien van levensovertuiging en wetenschap 2011 en 2013

Bijlage 5: vragenlijst

Nr	Vraag	Keuzeopties	Vervolg
1	Geboortjaar:	1900-2013	
2	Geslacht:	man/vrouw	
3	Geboorteland:		
4	Aanstelling:	hoogleraar/bijzonder hoogleraar	
5	Wetenschappelijk gebied:	aardwetenschappen/biologie/filosofie/ gedrags- en maatschappijwetenschappen/geneeskunde/ historische wetenschappen/ natuur en sterrenkunde/ rechtswetenschappen/ scheikunde/ taal- en literatuurwetenschappen/ technische wetenschappen/ theologie/wiskunde	
5	Lid KNAW:	ja/nee	
6	Wetenschappelijk gebied:	aardwetenschappen/biologie/geneeskunde/natuur en sterrenkunde/scheikunde/technische wetenschappen/wiskunde/filosofie en theologie/gedrags- en maatschappijwetenschappen/ historische wetenschappen/rechtswetenschappen/taal- en literatuurwetenschappen	
7a	Ik beschouw mijzelf als een:	atheïst – er bestaat geen God of hogere macht agnost – ik weet niet of er een God of hogere macht bestaat ietsist – er moet iets zijn als een hogere macht die het leven beheerst theïst – er is een God die zich met ieder mens persoonlijk bezig houdt anders:	Naar vraag 8 Naar vraag 8 Naar vraag 7b Naar vraag 7c
7b	Binnen het ietsisme ben ik:	boeddhist, anders	Naar vraag 8
7c	Binnen het theïsme ben ik:	christen/Hindoe/Jood/Moslim/anders	Naar vraag 8
8	Van deze levensbeschouwing ben ik:	(--)niet geheel zeker- (++)zeer sterk overtuigd (schaal)	
9	In welke mate heeft u sympathie voor het:	het atheïsme (schaal) (--) geen – (++) in zeer hoge mate het agnosticisme (schaal) het ietsisme (schaal) het christendom (schaal) het jodendom (schaal) de islam (schaal) het hindoeïsme (schaal) het boeddhisme (schaal)	
10	Hoe vaak besteedt u tijd aan:	levensbeschouwelijke samenkomsten (kerkdiensten, lezingen, praatgroepen, etc.):	

		<p>meerdere keren per week/maand/jaar/nauwelijks/nooit levensbeschouwelijke literatuur (bijbel, koran, spirituele boeken, etc.):</p> <p>meerdere keren per week/maand/jaar/nauwelijks/nooit levensbeschouwelijke handelingen (bidden, meditatie, yoga, etc.)</p> <p>meerdere keren per week/maand/jaar/nauwelijks/nooit levensbeschouwelijke feesten en tradities (kerst, suikerfeest, loofhuttenfeest, etc.)</p> <p>meerdere keren per week/maand/jaar/nauwelijks/nooit maatschappelijke activiteiten (vrijwilligerswerk, mantelzorg, sponsoracties, etc.)</p> <p>meerdere keren per week/maand/jaar/nauwelijks/nooit</p>	
11	In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:	<p>Theïsme beschermt de moraal (schaal) (-- volledig mee oneens – (++) volledig mee eens</p> <p>Theïsme geeft een positieve bijdrage aan ethische discussies (schaal)</p> <p>Theïsme belemmert het maatschappelijke debat (schaal)</p> <p>Theïsme brengt mensen samen (schaal)</p> <p>Theïsme geeft betekenis aan het leven (schaal)</p> <p>Theïsme heeft een negatieve invloed op de politiek (schaal)</p> <p>Theïsme biedt inzicht in wetenschappelijk onbeantwoorde vraagstukken (schaal)</p> <p>Theïstische argumenten behoren niet thuis in het publieke domein (schaal)</p>	
12	In hoeverre ziet u binnen de wetenschap plaats voor:	<p>Theïstische argumenten (schaal) (-- geen – (++) zeer hoge mate</p> <p>Theïstisch gebaseerde hypothesen (schaal)</p> <p>Een theïstische visie op de oorsprong van het heelal en het leven (schaal)</p> <p>Een theïstische visie op de menselijke natuur (schaal)</p>	
13	In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:	<p>Een theïstische collega neem ik als wetenschapper minder serieus dan een niet-theïstische collega (schaal) (-- volledig mee oneens – (++) volledig mee eens</p> <p>Vanwege mijn levensovertuiging voel ik mij als wetenschapper minder geaccepteerd door mijn collega's (schaal)</p>	
14	De relatie tussen theïsme en wetenschap ervaar ik:	Als een conflict/Met een bepaalde spanning/Als neutraal/In harmonie	
15	Was u voor het invullen van de enquête bekend met (de activiteiten van) ForumC?	Ja Nee	Naar vraag 16 Naar vraag 18
16	In welke mate denkt u dat ForumC invloed heeft gehad op het	(schaal) (-- geen – (++) in zeer hoge mate	

	debat over geloof en wetenschap?		
17	Welke invloed heeft ForumC op uw visie op de relatie tussen geloof en wetenschap?	<p>Geen</p> <p>De relatie tussen geloof en wetenschap ervaar ik nu, meer dan voorheen, in conflict</p> <p>De relatie tussen geloof en wetenschap ervaar ik nu, meer dan voorheen, met een bepaalde spanning</p> <p>De relatie tussen geloof en wetenschap ervaar ik nu, meer dan voorheen, als neutraal</p> <p>De relatie tussen geloof en wetenschap ervaar ik nu, meer dan voorheen, in harmonie</p>	
18	Als het gaat over de relatie tussen geloof en wetenschap; kunt u een (of meerdere) positieve voorbeeldfigu(u)r(en) noemen uit het heden of verleden?		
19	In 2011 heeft ForumC ook een enquête over levensbeschouwing onder hoogleraren uitgevoerd. Heeft u aan deze enquête meegewerkt?	<p>Ja</p> <p>Nee</p> <p>Weet ik niet</p>	